

MARGINALIZACIJA SAMOHRANIH RODITELJA - - STRATEGIJE PROTIV ISKLJUČENJA

Aleksandar Halmi
Pravni fakultet u Zagrebu
Studijski centar socijalnog rada

Izvorni znanstveni rad
UDK 364.2
Primljeno: svibanj, 1998.

Članak predstavlja empirijsko istraživanje koje je dio šireg longitudinalnog projekta vršenog na totalnom uzorku od 871 samohranog roditelja. Ispitivanje i analiza su provedeni na uzorku zagrebačkih obitelji (100) uz pomoć Udruge samohranih roditelja Hrvatske. Ispitivane su neke odlike obiteljskog života kao npr. socioekonomska struktura, odnos s drugim roditeljem i širom obitelji, kontaktiranje djece s drugim roditeljem, materijalna situacija, pružanje pomoći samohranom roditelju, poteškoće u ponašanju djece, zadovoljstvo samohranih roditelja vlastitim položajem u društvu. Samovodenim upitnicima i skalama procjene ispitan je indeks socijalnog statusa i mjerena je kvaliteta života samohranih obitelji na totalnom uzorku (N=871). Kao strategiju protiv njihove marginalizacije i isključenja autor preporučuje pristup utemeljen na radu u zajednici.

1. UVOD

Pojam marginalizacije nastao je u sociološkoj i psihološkoj literaturi u okviru različitih doktrina i shvaćanja. Prema funkcionalističkom stajalištu pojam je najčešće korišten kao univerzalno obilježje društvenih skupina ili dijelova populacije čiji vrijednosni sustav, norme i obrasci ponašanja, stil života i socijalni status odstupaju od općeprihvaćenih društvenih standarda. Na taj način se ove društvene skupine ili dijelovi populacije nalaze na granici ili izvan različitih oblika društvenosti i društvenih odnosa. (Sarpellon, 1988.).

Nasuprot relativističkih shvaćanja marginalizacije u kojima se isključenje određenih društvenih skupina smještava u specifični vrijednosni i socijalni kontekst, javljaju se u posljednje vrijeme ozbiljna upozorenja, pa i istraživanja procesa marginalizacije različitih društvenih skupina. Najmanji broj empirijskih istraživanja međutim se bavio problematikom samohranih roditelja i različitim oblicima njihove marginalizacije, pa čak i isključivanja iz korištenja društvenih, materijalnih i kulturnih vrijednosti, utjecaja na prirodu i karakter društvenih odnosa, suodlučivanju u procesima društvenog života zajednice i ostalim oblicima društvenosti.

Polazna pretpostavka ovog rada glasi: Marginalizacija, čak i kada pogađa tako malene društvene skupine kao što su samohrane obitelji, mora se uvijek smatrati elementom šireg društvenog procesa koji se mora uzeti u obzir kako radi boljeg razumijevanja fenomena, tako i radi sprovođenja određenih socijalno-zaštitnih i socijalno-političkih intervencija prema ovoj društvenoj skupini.

Brojne su i raznovrsne manifestacije marginalizacije: siromaštvo je sindrom i kumulirano obilježje različitih oblika isključivanja, nezaposlenost je način margina-

lizacije u sferi rada i ekonomskih odnosa kad postane strukturalna, dugoročna i masovna pojava, segregacija je obilježje marginalizacije pojedinih etničkih skupina u društvenim procesima i odnosima, politička alijenacija je obilježje političke marginalizacije, društvene devijacije su obilježja, ali i posljedice procesa marginalizacije, i sl.

Marginalizacija se stoga mora promatrati ne samo kao stanje nego i kao proces u okviru dinamike društva kao cjeline. To znači da se moraju analizirati i istraživati uzroci, a ne samo posljedice marginalizacije. S druge strane, kako je marginalizacija društveni proces, mora se analizirati u kontekstu društveno-ekonomskih, političkih, socijalnih i kulturnih odnosa globalnog društva. Jedino se na taj način mogu prevladati ograničenja individualističkih i strukturalističkih pristupa koji fenomenu marginalizacije ne prilaze s pozicija uzročno - posljedičnih odnosa. Posebnu pažnju u tom kontekstu zaslužuju analize i istraživanja nekih odlika obiteljskog života samohranih roditelja konkretnih sociogeografskih područja, u ovom slučaju posebno Zagreba, prema uzrocima, manifestacijama i posljedicama različitih oblika njihove marginalizacije. Posebno ističem stav da samohrane obitelji imaju takvu socio - ekonomsku stvarnost koja ih stavlja u ovisan položaj u odnosu na sve nacionalne sustave održavanja prihoda, pa s vremenom ekonomska strana njihovog života postupno ubire danak u pogledu njihovih sposobnosti za uspješnu egzistencijalnu borbu.

2. PREDMET ISTRAŽIVANJA

Samohrana obitelj nije jedinstvena sociološka kategorija, pa ju je stoga vrlo teško definirati. No, u svakom se slučaju radi o kvantitativno deficitarnoj obitelji, u kojoj je jedan od roditelja umro, razveden, nestao, nepoznatog boravišta. To, nadalje, mogu biti izvanbračne obitelji, zatim obitelji u kojima je jednom roditelju oduzeto roditeljsko pravo ili poslovna sposobnost, koji su na izdržavanju kazne ili na dužem liječenju. U takvoj obitelji najčešće jedan roditelj, iz navedenih razloga, ispada iz porodičnog okvira te drugi roditelj mora ponovo organizirati i izgraditi nov način obiteljskog života i sam izvršavati sve odgojne, emocionalne, socijalne i ekonomske zadatke (Petak, 1989.).

Zbog izostajanja empirijske građe i sustavnih empirijskih istraživanja nemoguće je govoriti o stvarnom opsegu, dinamici, karakteristikama i modalitetima socijalne problematike samohranih roditelja. Postoje samo neka parcijalna istraživanja koja samohranu obitelj promatraju sekundarno, u relaciji s nekim društvenim fenomenima kao što je, primjerice, fenomen marginalizacije (Griffiths, 1988.). Cjeloviti pristup uključuje kao jednako vrijedno uključuje makro i mikro usmjerenje koje zahvaća sve razine izražavanja i rješavanja socijalnih problema samohranih obitelji.

Iz ranijih istraživanja (Kozarčanin, 1989.; Prahin, 1973.; Komadina, 1974. prema CZSR Zagreb; Fulgosi i Cotic, 1973.; Prebeg, 1976. i Tanner, 1966.) moguće je uočiti da u strukturi nepotpunih ili deficitarnih obitelji postoje razni nedostaci, smetnje, oštećenja ili neusklađenosti tako da te obitelji ne mogu u potpunosti zadovoljiti osnovne potrebe svojih članova, a naročito ne osiguravaju u dovoljnoj mjeri sve bitne uvjete za razvoj i formiranje djece. Opseg poremećaja nije u podjednakoj mjeri zastupljen u svim deficitarnim obiteljima, niti podjednako pogađa sve članove iste obitelji, ali je karakteristično da uvijek predstavlja izvjesnu smetnju u cjelovitom korištenju društvenih vrednota i maksimalnom zadovoljavanju raznovrsnih ljudskih potreba.

Sve ovo upućuje nas na zaključak da su samohrane obitelji također kvantitativno deficitarne i kao takve izložene različitim rizicima do koje ih dovodi i stupanj marginalizacije, odnosno isključenosti iz društvenog života. Zbog potencijalne opasnosti da se kvantitativno deficitarna obitelj transformira u kvalitativno deficitarnu potrebna je preventivna, slojevita i višestruka intervencija šire društvene zajednice, koja se može kretati u širokom dijapazonu od savjetodavne do socijalno - zaštitne.

3. CILJEVI ISTRAŽIVANJA

U skladu s prikazanom predmetnom problematikom postavljeni su opći i posebni ciljevi istraživanja.

3.1. *OPĆI CILJ ISTRAŽIVANJA* je upoznati neke aspekte i način života samohranih roditelja u gradu Zagrebu.

3.2. *POSEBNI CILJEVI ISTRAŽIVANJA* su sljedeći:

- a) Ustanoviti demografske karakteristike samohranih roditelja (distribucija s obzirom na dob i spol)
- b) Utvrditi dobnu strukturu samohranih roditelja s obzirom na bračni status
- c) Ustanoviti razliku u kontaktiranju djece s drugim roditeljem obzirom na bračni status samohranog roditelja
- d) Odrediti postojanje razlika među subuzorcima s obzirom na bračni status, po pomoći koju primaju od vlastitih, odnosno, srodnika drugog supružnika
- e) Ustanoviti postojanje razlika među subuzorcima samohranih roditelja, formiranih s obzirom na bračni status, po tipu i intenzitetu problemskog ponašanja njihove djece
- f) Odrediti postojanje veze između bračnog statusa samohranih roditelja i količine socijalnih kontakata?
- g) Utvrditi međusobni odnos materijalne situacije i dobi samohranih roditelja, te materijalne situacije i broja djece
- h) Ustanoviti kako samohrani roditelji percipiraju svoju socijalnu situaciju i postojanje razlika u stupnju zadovoljstva položajem u društvu, s obzirom na bračni status?

4. PROBLEM I HIPOTEZE

4.1. *PROBLEM ISTRAŽIVANJA*

Procesi marginalizacije pojedinih specifičnih društvenih grupa u određenim socio-geografskim područjima imaju zajedničko obilježje koje je osnova svih ostalih simptomatskih izraza toga stanja. Temeljna pretpostavka koja iz toga proizlazi jest: Samohrane obitelji kao marginalne grupe odlikuje nizak stupanj socijalnog i ekonomskog funkcioniranja, čiji negativni učinci prožimaju sve oblike njihovog obiteljskog i društvenog života.

S obzirom na pretpostavku da je u tim obiteljima stupanj socijalne i ekonomske aktivnosti nizak, one svojim članovima ne mogu ponuditi velike mogućnosti. Shodno tome sljede određene konsekvencije: ekonomski aktivni članovi tendiraju socijalnim grupacijama koje zauzimaju centralne položaje u društvu, broj socijalno ugroženih članova penje se iznad prosjeka, javni oblici društvenih devijacija u stalnom su porastu, ugroženo je psihosomatsko stanje članova tih obitelji. Posljedica je pretvaranje društvene i ekonomske aktivnosti u takvu šablonu koja može djelovati u okviru nametnutih ograničenja i koju opredmećuje ethos niskih postignuća (Halmi, 1993.). No nije uvijek lako potvrditi pretpostavku da li neka društvena grupa doista ulazi u područje marginalizacije. Drugim riječima, nije uvijek lako prepoznati granice marginalizacije. Ako zaista želimo otkriti je li određena grupa marginalna, kao najpouzdaniji pokazatelj poslužiti će nam bilanca njenih ekonomskih odnosa s nacionalnim sustavom (Griffiths, 1988.). Marginalne grupe uvijek se prepoznaju po tome što njihov lokalni ekonomski i socijalni sustav ovisi o pritjecanju iz nacionalnog dohotka koji im omogućuje da prežive. To je stvarnost koja leži u osnovi svih marginalnih grupa, premda se u praksi o njima govori na temelju simptoma koji se sve više javljaju kao posljedica te stvarnosti.

Ipak nije moguće marginalne grupe, posebno one specifičnog tipa, definirati jednostavno na temelju njihovih simptoma. Postoje simptomi koji su različito raspoređeni u prostoru i vremenu i koji na različite načine pogađaju pojedince, ali je činjenica da u svim marginalnim grupama životi velikog broja njenih članova trpe određeni rizik ugroženosti zbog utjecaja tih simptoma. Simptomi su različiti, ali obično obuhvaćaju ove kategorije: nezaposlenost i siromaštvo, socio-kulturna deprivacija, politička marginalizacija i isključenost, nizak edukativni status, loši stambeni uvjeti, loše zdravstveno stanje članova, ovisnost o programima socijalne skrbi, prisutnost pojavnih oblika socijalne patologije i sl.

Svi ti simptomi indikatori su slabog socijalnog funkcioniranja i navode se u želji da se testira polazna pretpostavka i odgovori na pitanje: jesu li samohrane obitelji marginalne grupe, dakle takve društvene skupine koje se nalaze ispod ili na samom rubu egzistencijalnog minimuma s obzirom na sredstva potrebna za zadovoljene temeljnih životnih potreba i nije li marginalizacija tendencija koja ih dovodi u gotovo isti status kao i sve ostale socijalno ugrožene kategorije.

Ako je marginalizacija samohranih obitelji faktor koji ih deprivira do te mjere da se njihov status izjednačuje s ostalom "socijalom", tada su nam potrebne specijalne strategije da bi se taj položaj izmijenio i prevladao. Strategije za smanjenje njihove marginalizacije, a time i isključenosti iz društvenog života, trebale bi stoga biti usmjerene na ublažavanje, neutralizaciju i uravnoteženje utjecaja koji dovode do deprivacije. Daka-ko, takva jedna opća strategija trebala bi biti prilagođena specifičnim potrebama samohranih obitelji, jer one nisu sve iste, pa bi strategija trebala imati sposobnosti prilagodavanja, a oni koji je primjenjuju morali bi biti u stanju reagirati vrlo fleksibilno.

4.2. HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA

S obzirom na formulirani problem istraživanja, postavljene su sljedeće hipoteze:

- a) Očekuje se da na zagrebačkom uzorku samohranih roditelja postoji podjednaka dobna struktura s obzirom na spol.

- b) Očekuje se da subuzorci samohranih roditelja, formirani s obzirom na bračni status, imaju sličnu dobnu strukturu.
- c) Postoje razlike u kontaktiranju izvanbračne djece i djece razvedenih roditelja s drugim roditeljem.
- d) Vlastiti srodnici kao i srodnici drugog roditelja različito pružaju pomoć različitim subuzorcima samohranih roditelja s obzirom na bračni status.
- e) Postoji povezanost između problemskog ponašanja djece samohranih roditelja i njihovog bračnog statusa.
- f) Samohrani roditelji različitog bračnog statusa imaju podjednaku količinu socijalnih kontakata.
- g) Postoji povezanost između materijalnog statusa samohranih roditelja s obzirom na njihovu dob i broj djece.
- h) Postoje razlike u percepciji socijalnog položaja u društvu između samohranih roditelja različitog bračnog statusa.
- i) Postoje razlike u percepciji kvalitete života na čitavom uzorku samohranih roditelja u Republici Hrvatskoj.

5. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

5.1. UZORAK ISPITANIKA

Uzorak ovog istraživanja brojao je 100 ispitanika izabranih metodom slučajnog izbora iz osnovnog skupa kojeg sačinjavaju svi članovi Udruge samohranih roditelja Hrvatske. Radi se o četiri kategorije samohranih roditelja: 1. Razvedeni samohrani roditelji, 2. Udovice/udovci, 3. Samohrani roditelji izvanbračne djece, 4. Usvojitelji, koji su nakon usvojenja razvedeni, odnosno čiji je bračni partner nakon usvojenja djeteta umro. Ukupni je uzorak, u svrhu daljnje analize, podijeljen na tri subuzorka s obzirom na bračni status.

Prvi subuzorak sačinjen je od ispitanika koji ulaze u kategoriju rastavljenih samohranih roditelja. Taj je subuzorak brojao 56 ispitanika prosječne starosti 39,7 godina u totalnom rasponu od 25 do 59 godina.

Drugi subuzorak sačinjen je od ispitanika koji pripadaju kategoriji samohranih obitelji u kojima je jedan član zajedničkog domaćinstva umro, poginuo, nestao ili mu je boravište nepoznato. Najveći dio tog subuzorka sačinjavaju udovice/udovci, a broji 24 ispitanika u totalnom rasponu od 30 do 59 godina.

Treći subuzorak sastavljen je od ispitanika koji sačinjavaju kategoriju izvanbračnih obitelji koje su nastale izvanbračnim rođenjem djece (prekidom ili nepostojanjem bračne zajednice). Taj uzorak broji 20 ispitanika različite životne dobi u totalnom rasponu od 29 do 59 godina.

5.2. IZBOR VARIJABLI

U hipotetskom modelu odnosa koji se želi ispitati nezavisne varijable su socio-demografske karakteristike kao što su: dob, spol i bračni status. Zavisne varijable su:

kontaktiranje djece s drugim roditeljem, pomoć samohranim roditeljima, poteškoće u ponašanju djece, materijalna situacija, socijalni kontakti, percepcija socijalnog položaja i stupanj zadovoljstva samohranih roditelja vlastitim položajem u društvu. Zavisne varijable su registrirane kao procjene samohranih roditelja koje se odnose na prisutnost, djelomičnu prisutnost i odsutnost pojedine varijable.

5.3. INSTRUMENTARIJ

U okviru istraživanja anketirano je u prvoj fazi 100 samohranih roditelja - članova Udruge samohranih roditelja Republike Hrvatske. Tip upitnika koji je odabran pri istraživanju je anketni intervju zbog njegove prednosti u konkretnom istraživanju, a te su: mogućnost jasnog formuliranja pitanja, upotreba jednostavne terminologije, sigurnost da se ispituje osoba označena u upitniku. U drugoj fazi istraživanja primjenjen je samovođeni upitnik o kvaliteti života samohranih roditelja (UKŽ) koji je sastavljen od 24 varijable saturirane u sedmofaktorsku strukturu. Saturacija je vršena pomoću tzv. "indeksa pristajanja" (Joreskog i Sorbom, 1988. i Bentler i Bonett, 1980.).

5.4. METODE ANALIZE PODATAKA

Analičke procedure korištene u ovom istraživanju odnose se uglavnom na neparametrijske statističke postupke (hi-kvadrat test, koeficijent kontigencije C), no korištene su i neke metode procjene parametara (procjena proporcije osnovnog skupa). Kod daljnjih procjena (procjena indeksa socio-ekonomskog statusa i procjena kvalitete života samovođenim upitnikom) korišteni su i neki parametrijski testovi: F-test, Wilks' lambda (diskriminativna vrijednost) i centroidi skupina. Obrada podataka vršena je pomoću konfirmativne faktorske analize (Hartmann, 1992.) i robusne diskriminativne analize (Momirović, 1987.).

Koristeći konfirmativnu faktorsku analizu procjenjivala se prikladnost sedmofaktorske strukture, smisao svakog faktora, pouzdanost svake točke kao i niz indeksa pomoću kojih se postiže "pristajanje" modelu: 1. Opći indeks pristajanja (GFI), 2. Usklađeni indeks pristajanja (AGFI) i 3. Normirani indeks pristajanja (NFI).

Metodom diskriminativne analize ekstrahirane su diskriminativne funkcijske varijate kao glavne komponente standardiziranih vektora skupina. Izračunate su i varijance između i unutar samih subuzoraka. Značajnost razlika testirana je F-testom.

5.5. NAČIN PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA*

Istraživanje je provedeno u dvije faze. U prvoj fazi ispitivane su neke odlike života samohranih roditelja na zagrebačkom uzorku a u drugoj fazi mjerena je i procjenjivana kvaliteta života samohranih roditelja na ukupnom uzorku.

* Detaljne podatke o uzorku kao i o načinu provođenja istraživanja čitatelj može dobiti na uvid na Studijskom centru socijalnog rada, kod prof. dr. A. Halmi.

6. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Tablica 1. Neka obilježja samohranih roditelja

Tip varijable	hi-kvadrat	prag značajnosti	stupanj slovođe	koeficijent kontingence	interval procjene
Dobno-spolna struktura	4.48	0.05	5	0.21	37.8-41.6
Dob/bračni status	17.27	0.05	10	0.38	33.4-59.4
Kontakt s drugim rod.	33.77	0.05	2	0.50	85.2-104.8
Pomoć od srodnika I	26.01	0.05	4	0.45	51.9-83.9
Pomoć od srodnika II	4.30	0.05	4	0.20	82.1-107.9
Problemi u ponašanju	4.64	0.05	6	0.33	53.6-72.4
Socijalni kontakti	4.78	0.05	4	0.21	81.7-95.3
Prihodi/ broj djece	10.68	0.05	8	0.31	62.4-91.2
Prihodi/dob	16.47	0.05	10	0.38	46.3-95.3
Osobno zadovoljstvo	6.54	0.05	4	0.25	31.0-89.0

Tablica 2. Procjene parametara ukupnog uzorka samohranih roditelja (N=871)

Tip varijable	Pu	Qu=1-Pu	n	Pu+/-Z.Se(p)
Dob/Spol	39.7	-	100	39.7+/-1.88
Kontakt 1	0.46	0.54	56	0.46+/-0.13
Kontakt 2	0.95	0.05	20	0.95+/-0.09
Pomoć 1	0.68	0.32	56	0.68+/-0.16
Pomoć 2	0.95	0.05	20	0.95+/-0.13
Pomoć 3	0.77	0.23	56	0.77+/-0.14
Pomoć 4	0.71	0.29	24	0.71+/-0.25
Pomoć 5	0.60	0.40	20	0.60+/-0.29
Problemi	0.63	0.04	100	0.63+/-0.09
Soc. kontakti	0.88	0.03	100	0.88+/-0.06

Legenda: Pu=proporcija uzorka, Qu=1-Pu= proporcija podataka koji nemaju promatrano obilježje na uzorku, n=ukupan broj događaja, Pu+/-Z.Se(p)=standardna pogreška proporcije u intervalu.

Kod procjene socio-ekonomskog statusa korištena je diskriminativna analiza koja, u ovom slučaju, služi određivanju onih latentnih dimenzija (faktora), tj. diskriminativnih varijata, koje su kadre u socijalnom prostoru samohranih roditelja najuspješnije

diskriminirati taksonomske grupe. S obzirom na vrijednost t-testa, diskriminativne funkcijske varijate mogu poslužiti i kao socio-ekonomski taksoni kadri definirati homogenizirane grupe. Razlike između vektora aritmetičkih sredina grupa (centroidi), homogeniziranih na temelju nekih socio-ekonomskih faktora, verificirane su Wilks lambda-testom za cijeli prostor relevantnih varijabli iz socijalnog prostora ispitanika. Razlike između centroida grupa na svakoj diskriminativnoj varijati testirane su serijom Barlettovih testova, koji su istodobno i testovi značajnosti diskriminativnih varijabli. Sljedeća tablica pokazuje te razlike.

Tablica 3. Svojevrsne vrijednosti diskriminativnih funkcija i grupni centroidi (Procjena socioekonomskog statusa samohranih roditelja N=100)

Diskriminativne funkcije	F1	F2
Wilks'lambda	2.04	0.98
F-test	4.29	1.95
SE(p)	0.019	0.045
C1	0.949	0.269
C2	-0.166	-0.606
C3	-1.054	-0.338

Legenda: Wilks'lambda=vrijednost diskriminativne funkcijske varijate; F-test=analiza varijance; SE(p)=vjerojatnost standardne pogreške; C1, C2, C3=centroidi subuzoraka samohranih roditelja

Kao što je rečeno, ovo istraživanje dio je većeg longitudinalnog projekta koji Udruga samohranih roditelja provodi na ukupnom uzorku samohranih roditelja. U drugoj fazi mjerena je i procjenjivana kvaliteta života preko određenih indikatora koje sadržava "Upitnik kvalitete života" (sedmofaktorska struktura građirana na šest nivoa. Sljedeća tabela pokazuje rezultate faktorske analize.

Tablica 4. Rezultati konfirmativne faktorske analize na ukupnom uzorku N=871
(Procjena kvalitete života samohranih roditelja)

Dimenzije i pitanja	Faktor opterećenja	SE	Pouzdanost čestica	Cronbach's alfa	M	SD
A. Životna situacija				.78	4.2	1.23
1. Uređenje života	1.00		.63			
2. Pravila i norme	.78	.04	.57			
3. Privatnost	1.03	.04	.57			
4. Sloboda	.78	.04	.58			
5. Perspektive i planovi	1.13	.04	.59			
B. Financije				.78	4.1	1.43
6. Prihodi	1.00		.60			
7. Stupanj z. prihodima	1.00		.63			
8. Trošenje n. za zabavu	1.00		.60			
C. Razon. i rekreacija				.67	3.9	1.07
10. Uživanje	1.15	.05	.59			
11. Odmor	.82	.05	.47			
12. Zadov. medijima	.65	.05	.29			
D. Obitelj				.81	3.5	1.36
13. Općenito	1.00		.55			
14. Odnosi	1.15	.03	.71			
15. Odnosi s širom obitelji	1.12	.03	.78			
E. Društveni život				.79	3.7	1.15
16. Aktivnost	1.00		.55			
17. Druženje	1.11	.02	.60			
18. Društvo	1.01	.02	.56			
19. Izleti i ugodna druž.	.97	.02	.41			
20. Broj prijatelja	1.17	.02	.51			
F. Zdravlje				.82	4.6	1.34
21. Općenito	1.00		.58			
22. Fizička kondicija	.96	.03	.61			
G. Skrb				.72	4.1	1.12
23. Socijalna	1.00		.48			
24. Zdravstvena	.78	.04	.44			

Legenda: Hi-kvadrat=547.96; GFI (indeks pristajanja)=.84; AGFI (prilagodeni indeks)=.83; NFI (normirani indeks)=.73

6.1. INTERPRETACIJA REZULTATA

Iz intervala procjene proporcije i izračunavanjem srednjih vrijednosti vidljivo je da je prosječna starost samohranih roditelja u uzorku 39.7 godina. Pomoću tog parametra moguće je procijeniti prosječnu starost za cijeli osnovni skup pomoću intervala procjene $Xu \pm z \cdot SE(x)$. Uz pouzdanost od 99% može se tvrditi da se prosječna starost samohranih roditelja u uzorku kreće u intervalu od 37.82 do 41.58 godina (Tablica 2). Relacije između obilježja starosti i spolne strukture nisu utvrđene.

Sljedeće promatrano obilježje je odnos starosti i bračnog statusa samohranih roditelja. Samohrani roditelji razvrstani su u tri kategorije prema bračnom statusu (razvedeni, udovci/udovice i izvanbračni roditelji) i godinama starosti. Uz razinu značajnosti od 0.05 veza nije pronađena.

U trećoj stavci testiran je odnos između kontakata djeteta i drugog roditelja. Verificirana je asocijacija između ta dva obilježja uz intenzitet $C=0.5$. Nakon toga vršena je procjena proporcije osnovnog skupa djece iz razvedenih brakova koji su redovito u kontaktu s drugim roditeljem. Uz pouzdanost od 95% može se tvrditi da je 33.4% do 59.4% djece iz razvedenih brakova u redovitom kontaktu s drugim roditeljem ($Pu=46.4\%$). Međutim, kod procjene proporcije osnovnog skupa izvanbračne djece koja nisu u kontaktu s drugim roditeljem utvrđeno je da više od 85% izvanbračne djece ne kontaktira s drugim roditeljem.

U četvrtoj stavci testirana je hipoteza o postojanju povezanosti između bračnog statusa i pružanja pomoći od strane srodnika supruga/e. Utvrđena je asocijacija između ta dva obilježja uz intenzitet veze $C=0.5$. Vidljivo je da najviše pomoći tadbine primaju udovci, odnosno udovice, znatno manje razvedeni roditelji, dok izvanbračni roditelji gotovo uopće ne primaju pomoć srodnika drugog roditelja. Uz pouzdanost od 99% može se tvrditi da se postotak samohranih roditelja iz razvedenih brakova kojima ne pomažu srodnici supruga/e za cijelu populaciju kreće u intervalu od 51.9% do 83.3%. Također je vršena procjena za samohrane roditelje udovce/udovice kojima ne pomažu srodnici pokojne supruge, odnosno supruga. Postotak samohranih roditelja - udovaca, odnosno udovica, kojima ne pomažu srodnici pokojne supruge odnosno supruga za cijeli osnovni skup se kreće u intervalu od 1% do 48.2%, uz pouzdanost od 99%. Kod procjene proporcije samohranih roditelja izvanbračne djece, kojoj ne pomažu srodnici drugog roditelja, utvrđena je donja granica intervala procjene koja iznosi 82.1% za cijeli osnovni skup.

Ispitivanjem relacije između obilježja bračni status i pomoć samohranim roditeljima od strane njihovih srodnika nije utvrđena povezanost. Procjenom proporcije osnovnog skupa utvrđeno je da se postotak samohranih razvedenih roditelja kojima pomažu njihovi srodnici kreće u intervalu od 62.4% do 91.2%, uz pouzdanost 99%.

Interval procjene postotka samohranih roditelja udovaca, odnosno udovica, kojima pomažu njihovi srodnici zauzima totalni raspon od 46.3% do 95.3%. Interval od 31% do 89% je raspon u kojem se, uz 99% pouzdanosti kreće postotak izvanbračnih roditelja kojima pomažu njihovi srodnici.

Testirana je i relacija između problemnog ponašanja djece i bračnog statusa roditelja. Asocijacija nije utvrđena, a intenzitet veze je vrlo slab. Treba ukazati na činjenicu da vrlo malen broj samohranih roditelja pozitivno odgovara na pitanje o postojanju problemnog ponašanja kod njihove djece, pa to treba svakako uzeti u obzir.

Kod procjene proporcije djece samohranih roditelja koja nemaju poteškoća u školi interval procjene se kreće u rasponu od 53.6% do 72.4%.

Na postavljeno pitanje o socijalnim kontaktima samohranih roditelja 88% ispitanika je odgovorilo da ima redovite kontakte s prijateljima i susjedima. Odgovori su distribuirani s obzirom na bračni status, međutim nisu pronađene signifikantne razlike između te dvije varijable. Procjena proporcije pokazala je da se prava proporcija samohranih roditelja koji su u redovitom kontaktu sa socijalnim okruženjem nalazi u intervalu od 81.7% do 94.3%.

Na pitanje: "Da li su Vaši prihodi dovoljni da pokriju rashode" ispitanici su odgovarali na tri razine (nedovoljni, jedva dovoljni, dovoljni). Ta varijabla je, zatim, stavljena u odnos prema broju djece u obitelji. Testiranjem se nije verificirala alternativna hipoteza.

Posljednje pitanje odnosilo se na osobno zadovoljstvo samohranih roditelja njihovim položajem u društvu, te odnosom ljudi prema njima. Ta kompleksna varijabla stavljena je u odnos prema bračnom statusu, no ni u tom slučaju nisu pronađene značajne razlike.

Nakon toga vršena je procjena socio-ekonomskog statusa ispitanika pomoću indeksa socijalnih karakteristika (ISC-index) na tri nivoa: 1. Nizak socijalni status, 2. Srednji socijalni status i 3. Visok socijalni status. Indeks socijalnih karakteristika objedinjen je pomoću ovih varijabli: a) obrazovanje i zanimanje roditelja, b) prihodi koje ima u odnosu na broj članova domaćinstva, c) površina i kvalitet stambenog prostora u kojem obitelj živi i d) četvrt u kojoj stanuje.

U tablici 3. vide se rezultati diskriminativne analize. S obzirom na to da se u istraživanju radilo s tri subuzorka ispitanika, ekstrahirane su dvije diskriminativne funkcije. Signifikantne razlike pronađene su i u prvoj i drugoj diskriminativnoj funkciji. Centroidi subuzoraka također pokazuju razlike. Najniže rezultate imaju obitelji izvanbračnih roditelja, nešto više imaju obitelji roditelja udovaca/udovica, a najviše obitelji razvedenih roditelja.

Druga faza istraživanja obuhvaća ukupni uzorak ali u ovoj etapi rada analizirana je samo procjena kvalitete života (Tablica 4.).

Procjena kvalitete života vršena je pomoću samovođenih upitnika (UKŽ) i skala procjene koja je stupnjevana na šest nivoa: "vrlo nezadovoljan", "nezadovoljan", "uglavnom nezadovoljan", "ni zadovoljan, ni nezadovoljan", "uglavnom zadovoljan", "vrlo zadovoljan". Procjena se vršila na cijelom uzorku samohranih roditelja Republike Hrvatske (N=971).

Od statističkih tehnika korištena je komponentna analiza s primjenom analitičkih rotacija (verimax i oblikna rotacija). Obje rotacije sedmofaktorske strukture objasnile su 65% varijance. Tako su dobivene komponente manifestnih varijabli koje su međusobno linearno nezavisne. Pomoću takve analize, opažene varijable potpuno su derivirane iz tako dobivenih komponenata te je formirana sedmofaktorska struktura: 1. Životna situacija, 2. Materijalna situacija (financije), 3. Razonoda, 4. Obitelj, 5. Društveni život, 6. Zdravlje i 7. Pristup zdravstvenoj skrbi. Konfirmatornom faktorskom analizom testirana je prikladnost, odnosno "pristajanje" sedmofaktorske strukture, signifikantnost i pouzdanost svake čestice. Korištena su tri indeksa "pristajanja":

1. Opći indeks pristajanja (GFI),
2. Modificirani, odnosno prilagođeni indeks (AGFI) i
3. Bentler-Bonettov normirani indeks. Sva tri indeksa pokazala su signifikantne razlike odnosno "dobro pristajanje" faktora podacima (Tablica 4).

7. RASPRAVA

Jedna od polaznih pretpostavki u ispitivanju specifičnosti pojedinih tipova samohranih obitelji bila je da među njima postoje značajne razlike u odnosu obitelj - drugi roditelj. Iz istraživanja se može zaključiti da je odnos drugog roditelja prema djeci iz samohranih obitelji izvanbračnog roditelja i po kvantiteti i po kvaliteti znatno nepovoljniji, dakle da postoje značajne razlike u odnosu drugog roditelja i djece izvanbračnih ili razvedenih roditelja. Do sličnih rezultata došla je Kozaračanin i sur. (1989.) u istraživanju provedenom na beogradskom uzorku.

Posebno sam analizirao odnos pomoći srodnika samohranih obitelji po pojedinim tipovima samohranosti. Pod terminom "pomoći" razumijevaju se svi oblici kontakata koje samohrana obitelj ima sa svojim srodnicima, kao i svi oblici materijalnog doprinosa u zadovoljavanju potreba djece i samohranog roditelja. Od toga da samo ponekad vidaju djecu do situacije da redovito i neposredno, materijalno i nematerijalno, čine obitelji različite usluge. Rezultati istraživanja pokazali su da postoje značajne razlike među pojedinim tipovima samohranih obitelji. Odnos srodnika prema samohranj obitelji najnepovoljniji je prema obiteljima razvedenih i izvanbračnih roditelja, što je očigledno posljedica zaostalih predrasuda koje naša sredina ima prema tim dvjema kategorijama, posebno prema izvanbračnim roditeljima. Odnos srodnika prema obiteljima udovica ili udovaca znatno je bolji, premda i tu srodnici živog roditelja pomažu više, a drugog roditelja nešto manje. Međutim, u ostalim relacijama koje se odnose na pomoć samohranj obitelji nisu pronađene značajne razlike.

Problemi u svezi staranja i odgoja djece analizirani su višeslojno. Promatrao sam s jedne strane, neke od značajnih uvjeta socijalizacije djece u samohranim obiteljima, zatim učinke tih uvjeta kao i potrebe koje iz njih proizlaze, s druge strane. Osnovna poteškoća u sagledavanju složenih uvjeta i učinka socijalizacije djece proizlazi iz specifičnih izvora podataka, kao i načina prikupljanja istih. Ipak, u nekim općim crtama, odgovori se roditelja mogu promatrati ne samo kao indikatori njihovog osobnog stava, već i odnosa šireg okružja prema njima, njihovoj djeci i problemima koje imaju.

U procjeni svoje uspješnosti kao roditelja, samohrani se roditelji u velikom broju izjašnjavaju kao uspješni, pa su i razlike među pojedinim tipovima samohranih obitelji na granici značajnosti. Ta kritičnost u procjeni raste s uzrastom djece: oni roditelji koji imaju stariju djecu, rukovođeni su u svojoj procjeni i nekim objektivnim kriterijima kao što je uspjeh u školi i stav sredine koja ih okružuje. Međutim, kod promatranja relacije između tipa samohrane obitelji i problemnog ponašanja djece potvrđena je nulta hipoteza, odnosno, subuzorci samohranih roditelja ne razlikuju se po zastupljenosti te varijable. Najviše ispitanika ima problema s djecom u učenju, dok vrlo malen broj roditelja navodi probleme u ponašanju. Značajno je napomenuti da su samohrani roditelji u najvećoj mjeri izbjegli dati konkretan odgovor na pitanje o problemnom ponašanju svog djeteta. Međutim, druga empirijska istraživanja i neposredna praksa ukazuju na to da je deficijentnost obitelji jedna od temeljnih značajki iz koje se generira problemno ponašanje djece.

Sljedeća pretpostavka da je odnos socijalne sredine (susjeda i prijatelja) različit prema pojedinim tipovima samohrane obitelji pokazala se kao netočna, a utvrđene razlike su slučajne. Malen broj samohranih obitelji nema kontakte sa svojom socijalnom sredinom, što govori o svojevnoj izoliranosti. Do sličnih rezultata su došla i neka druga

istraživanja (Kozarčanin, 1989., Fulgosi i Cotić, 1979.; Greenberg, Greenley i Brown, 1997.). Ti autori izoliranost obitelji povezuju s relativnim stupnjem socijalne ugroženosti i činjenice da su socijalni kontakti izostali uslijed nedostatka materijalnih sredstava ili nekih drugih razloga koji su karakteristični za tzv. "multiproblemske obitelji".

Premda je zabrinjavajuća činjenica da čak 69% ispitanika procjenjuje svoje prihode kao nedovoljne ili jedva dovoljne za život, iznenađuje visok postotak socijalnosti samohranih obitelji.

Socio-ekonomski položaj obitelji utvrdio sam i objedinio pomoću indeksa socio-ekonomskih karakteristika. Obrazovanje i zanimanje roditelja, prihodi koje ima u odnosu na broj članova obitelji, kao i površina i kvalitet stambenog prostora su indikatori koji određuju njen položaj na mjernoj ljestvici. Postavio sam hipotezu da prema svim tim pokazateljima postoji značajna razlika u odnosu na tip samohrane obitelji. Da bi se utvrdile eventualne statistički značajne razlike između tri različita tipa samohranih obitelji u odnosu na kompleksnu varijablu "socio-ekonomski status", korištena je metoda diskriminativne analize i analize varijance. Tom metodom su ekstrahirane i izračunate diskriminativne funkcijske varijate (Wilks' lambda test) kao i F-omjer pomoću analize varijance. Također su izračunati i centriodi skupina pomoću kojih se određuje položaj svake skupine u "socio-ekonomskom prostoru". Rezultati tih analiza potvrđuju signifikantne razlike koje postoje između nezavisnih i zavisnih varijabli. Tako vidimo da je položaj samohrane obitelji vanbračnih roditelja značajno niži od drugih. U višem i srednjem sloju broj tih obitelji je najmanji, a u nižem najveći. Ako uzmemo u obzir da se niži sloj kreće na granici egzistencijalnog minimuma, onda podatak da se čak 39% tih obitelji nalazi u tom statusu svakako zabrinjava. Obitelji roditelja udovica ili udovaca su u 83% slučajeva u višem i srednjem sloju, ali ih 17% ima i u nižem sloju. Raslojavanje je najveće u obiteljima razvedenih roditelja. Naime, najveći postotak (19%) ih participira u višem sloju socio-ekonomskog statusa, ali su i u nižem sloju prisutne u 21% slučajeva. I na temelju tih podataka može se zaključiti da postoje bitne razlike u socio-ekonomskom položaju pojedinih tipova samohranih obitelji, s time da su najugroženije obitelji izvanbračnih roditelja.

Mjerenje kvalitete života samohranih obitelji vršeno je pomoću samovodenih upitnika i skala procjene na totalnom uzorku od N=871 ispitanika Republike Hrvatske. Upitnik o kvaliteti života (UKŽ) je relativno kratak multidimenzionalni instrument sastavljen od 24 točke s izvrsnim psihometrijskim mogućnostima koje su uspješno korištene i u ovom istraživanju. Autori tog upitnika su Greenley, Greenberg i Brown (1997), koji su taj upitnik koristili u istraživanju kvalitete života psihotičnih bolesnika u SAD. Upitnik se sastoji od 24 pitanja koja su svrstana u sedam dimenzija. Procjena se vršila pomoću Likertove ljestvice. U mjerenju kvalitete života samohranih obitelji korištena je modificirana verzija originalnog upitnika i skale procjene. Obradom upitnika 24 varijable svrstane su u sedmofaktorsku strukturu koja je potom testirana tzv. "indeksima pristajanja". Indeksi su pokazali visok stupanj pristajanja, odnosno prilagodbe strukture faktorima (komponentna analiza). Evaluacija je vršena pomoću konfirmatorne faktorske analize u okviru koje se testirala svaka čestica posebno koristeći ranije navedene indekse. Kao što se i očekivalo, obitelji s boljim socijalnim i ekonomskim funkcioniranjem pozitivno su procjenjivali kvalitetu svog života i obratno.

Osnovne prednosti navedenih instrumenata su lako upravljanje, činjenica da ne oduzimaju mnogo vremena i da nisu toliko skupi. Nedostaci proizlaze iz strukture samog

upitnika. Budući da je isključivo namijenjen subjektivnoj procjeni, upitnik u velikoj mjeri isključuje objektivne kriterije procjene, te je opasnost od pristranosti stalna. Osim toga, procjene "iz perspektive subjekta istraživanja" mogu biti dosta ograničene zbog nedostatka iskustva i nepoznavanja drugih životnih perspektiva. Ograničenost upitnika proizlazi i iz toga što ne obuhvaća sva područja i dimenzije života kao što su: religija, okupacijski status, obrazovanje i politička aktivnost, a ta područja mogu igrati itekako veliku ulogu u životu samohranih roditelja.

8. PRIJEDLOZI I ZAKLJUČAK

Što se iz navedenih rezultata može zaključiti? Spada li naša samohrana obitelj u marginalne skupine prema kojima je potrebno primijeniti specifične strategije - protiv isključenja? Ako da, kakve bi to strategije trebale biti?

Istraživanje provedeno na zagrebačkom uzorku i bez postojanja kontrolne skupine cjelovitih obitelji ni u kom slučaju ne može biti dovoljno da nas navede na takav zaključak. Međutim, utvrđeni su neki indikatori koji upozoravaju da su procesi marginalizacije itekako prisutni, pa bi, u svakom slučaju, trebalo što hitnije djelovati preventivno.

Očigledno, strategija mora biti prilagođena specifičnim uvjetima i potrebama samohranih obitelji. Samohrane obitelji, kao što se može vidjeti, nisu sve iste, pa prema tome strategija mora posjedovati sposobnost prilagođavanja, a oni koji je primjenjuju trebaju biti u stanju fleksibilno reagirati. Postoji, međutim, imperativ koji je zajednički za sve, a to je stvaranje djelotvornog i konstruktivnog odnosa između tih obitelji i glavnih službi koje bi im mogle pružiti pomoć. Potrebno je da ti odnosi budu strukturirani tako da smanjuju osjećaj isključenosti i depriviranosti koji tim ljudima oduzima samopouzdanje i dostojanstvo. Priznavanje vrijednosti i prihvaćanje pristupa temeljenog na radu u zajednici i sa zajednicom, od strane velikog broja stručnjaka i pomažućih djelatnosti, jedna je od glavnih karakteristika te strategije. Omogućiti i održati na potrebnom nivou sudjelovanje ljudi u akcijama zajednice čini se, prema tome, bitnim zahtjevom.

Strategija rada u zajednici ima dva vida: opći i posebni. Opći aspekti sadržani su u općem nacionalnom i socijalnom zakonodavstvu, primijenjenom u cilju borbe protiv marginalizacije širih društvenih grupa. U tom smislu organizacija i razvoj zajednice je strategija kojom se postiže uključivanje ljudi preko njihovih organizacija, suzaštitnih i samozaštitnih grupa ili institucija u formuliranje, primjenu, održavanje i revidiranje socijalne politike, kako na centralnom tako i na lokalnom vladinom nivou. To je način da se izazovu socijalne promjene i socijalni napredak. Temelj ovog koncepta je stav da ljudi ne bi trebali sudjelovati samo u oblikovanju i primjeni mjera socijalne politike, nego da je njihovo mjesto nužno u središtu svih procesa, s obzirom na to da je dobrobit, blagostanje i razvoj samih ljudi predmet socijalne politike. Ta strategija bi trebala njihov doprinos pomaknuti sa margina na kojima se sada nalaze, u sam centar socijalne akcije gdje im je pravo mjesto. Posebni vidovi navedene strategije usmjereni su na neposredne intervencije u deficitarnim obiteljima koji se vrše na razini lokalne zajednice preko različitih društvenih faktora (zdravstvene, prosvjetne, socijalne službe, pravosudnih organa i sl.). Osnovni principi integralne socijalno-zaštitne intervencije su: 1. Rana detekcija i evidencija kvantitativno deficitarnih obitelji i po potrebi obuhvaćanje tih obitelji onim oblicima pomoći

koji bi mogli prevenirati nastajanje kvalitativne deficijentnosti. 2. Djelovanje na članove kvalitativno deficijentne obitelji da bi se sanirali njihovi odnosi i prilike u kojima žive, kako bi se obitelj osposobila za normalno socijalno i ekonomsko funkcioniranje. Osnovni oblici rada na saniranju obiteljskih prilika su: materijana pomoć, participiranje u troškovima uzdržavanja djece ili odraslih članova u ustanovama, rješavanje stambenih problema obitelji, pomoć u zapošljavanju uz eventualno profesionalno osposobljavanje i prekvalifikaciju, upućivanje pojedinih članova obitelji na liječenje ili u ustanovu za rehabilitaciju ili resocijalizaciju, savjetodavna pomoć u različitim specijaliziranim ustanovama kao i stručni postupci opservacije. Socijalne akcije koje treba poduzimati u pravcu prevencije kvalitativne deficijencije samohrane obitelji znatno su šire od navedenih oblika socijalne skrbi i ulaze u područje djelatnosti raznih službi i ustanova (zdravstvenih, pravosudnih, prosvjetnih, ekonomskih, socijalnih i sl.). Angažiranje lokalnih socijalnih službi sastoji se u iniciranju svih mogućih mjera i akcija kojima je svrha pružanje pomoći obitelji u njezinom pravilnom funkcioniranju, kao i pružanje pomoći u ostvarenju takvih mjera. Kao što je poznato, marginalizacija i isključenje utječu ne samo na socijalne sposobnosti pogođenih obitelji nego i na njihovo zdravlje, a ponekad i na njihovo mentalno zdravlje. Jedna od strategija borbe protiv isključenja, metoda rada u zajednici usredotočuje se na razvoj socijalnih sposobnosti i na omogućavanje tim obiteljima da uspješno participiraju u aktivnostima namijenjenim zadovoljenju svojih potreba. Proces kroz koji se to postiže obuhvaća: podizanje stupnja svijesti i znanja o okolnostima u kojima se takva obitelj nalazi, razvijanje pouzdanja poticanjem i podrškom, akcija podrške putem odgovarajuće strategije, organizacije i sustava planiranja, razvijanje sposobnosti da se ovlada okolnostima i djelotvorno suoči sa situacijom uz mogućnost rješavanja problemne situacije. Pokazalo se korisnim takvu strategiju voditi preko različitih suportivnih grupa koje djeluju u lokalnoj zajednici. Udruga samohranih roditelja Republike Hrvatske jedna je od takvih dobrotvornih i dragovoljnih organizacija kojoj bi trebalo pružiti punu društvenu podršku i pomoć uz postupnu decentralizaciju prema lokalnoj razini. U tom je smislu, instruktivna autentična izjava jedne članice Udruge: "Prije nekoliko godina bila sam sjena same sebe, samohrana majka pod utjecajem roditelja, učitelja, doktora, okoline i krutih socijalnih pogleda na život koji vodim. Danas, na 40-ti rođendan, poslije mnogo godina građenja samopouzdanja i postepenog shvaćanja da sam ja netko, moj život upravo počinje".

LITERATURA:

1. Bentler, P. M. i Bonett, D. G. (1980) Significance test and goodness of fit in the analysis of covariance structures. **Psychological Bulletin**, 88, 588-606.
2. Centar za socijalni rad grada Zagreba (1971) Analiza stanja i problema učenika osnovnih škola čiji se roditelji nalaze na radu u inozemstvu. Zagreb.
3. Fulgosi, A. i Cotić, A. (1973) Porodične prilike i uspjeh učenika osnovne škole. **Pedagoški rad**, 3-4, 112-120.
4. Greenberg, J. S., Greenley, J. R. i Brown, R. (1997) Measuring quality of life: A new and practical survey instrument. **Social work**, 3, 244-255.
5. Griffiths, H. (1988) Rad s ljudima u marginalnim zajednicama. **Socijalna politika**, 3-4, 69-79.

6. Halmi, A. (1993) Socijalni rad s prognanicima u marginalnim zajednicama. **Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu**, 2-3, 277-291.
7. Hartmann, W. M. (1992) **The CALIS Procedure Extended User's Guide**. Cary, NC: SAS Institute.
8. Joreskog, K. G. i Sorbom, D. (1988) **LISREL 7: A Guide to the Program and Applications**. Chicago: SPSS.
9. Kozarčanin, L. (1989) Neke odlike porodičnog života samohranih roditelja i djece. **Socijalni rad**, 1-2, 145-155.
10. Momirović, K. (1987) **Metode, algoritmi i programi za analizu kvantitativnih i kvalitativnih promjena**. Zagreb: Institut za kineziologiju.
11. Petak, O. (1989) Ispitivanje "tamnih brojki" devijantnog i delinkventnog ponašanja mladih. **Socijalni rad**, 1-2, 59-69.
12. Prahin, Đ. (1973) **Zbornik pojmova u socijalnoj politici**. Izdavač Beograd: Jugoslavenska konferencija za socijalnu delatnost.
13. Prebeg, Ž. (1976). Somatski rast učenica i učenika zagrebačkih škola s posebnim osvrtom na pojavu zakašnjelog puberteta u djevojčica. **Disertacija**, Zagreb: Medicinski fakultet.
14. Sarpellon, G. (1988) Marginalizacija i socijalna dinamika. **Socijalna politika**, 3-4, 5-15.
15. Tanner, J. M., (1966) Growth of children in industrialized countries, with special reference to the secular trend. **Nutrition and Preschool and School age**, Uppsala.

Summary

SINGLE PARENTS' MARGINALIZATION - SOME ANTI INCLUSION STRATEGIES

Aleksandar Halmi

The paper shows empirical research that is part of greater longitudinal project done on a sample of 871 single parents. The research and analysis has been done on a sample of single parents living in Zagreb (100) and with a help of the Croatian Single Parents' Association. We have studied some characteristics of these families, for example their socio-economic structure, relationship with the other parent and with the rest of the family, children's contacts with the other parent, some disorders in children's behavior, the level of single parents' contentment with their social status, etc. Index of the social status and level of the life quality on a total sample (N = 871) has been studied through self-reported questionnaire and self-evaluating scales. The author recommends the community based approach to be the best strategy for these parents to be kept out of marginalisation and isolation process.